

Posudek diplomové práce Hany Hudečkové

Český jazyk v Protektorátu na příkladu vybraných periodik

Diplomová práce Hany Hudečkové se zabývá zkoumáním češtiny oficiálních periodik období protektorátu, tedy tématem, které dnes sice už není zcela neprobádané, ale u něhož jsou zatím k dispozici spíše dílčí poznatky, a pro získání celkového obrazu je velmi žádoucí, aby byly postupně doplňovány o další výzkumy. Autorka při zpracovávání tématu postupuje poměrně tradičním způsobem: po prostudování dostupné odborné literatury a vytipování jevů pro výzkum si připravila relativně rozsáhlý vzorek elektronicky prohledávatelných textů (celkem 465 normostran; autorka v té souvislosti mluví o korpusu, její materiál měl ale pouze formu textu v textovém editoru, nebyl tedy nijak označován, lemmatizován apod.), zahrnujících celé zkoumané období, a pak jej analyzovala. Výsledky své práce shrnula do přehledných tabulek, které dále podrobně okomentovala.

Přestože zvolené téma práce i použítá metoda slibují zajímavá nová zjištění (a některá také přinášejí), zůstávají celkově výsledky diplomové práce těmto očekáváním leccos dlužny. Částečně je v tom autorka v zásadě nevinna: byť zpracovávala poměrně bohatý textový materiál, ne všechny zkoumané jevy (nepřímé pády exonym, germanismy...) se v něm vyskytovaly natolik často, aby bylo možno vyvodit určitější závěry. To samozřejmě nebylo možné vždy předem odhadnout a i takovýto výsledek má svou cenu. Jinak je tomu ale už se samotnou metodikou výběru materiálu a zejména zpracováním a hodnocením výsledků.

- U metodiky výběru materiálu spatřuji slabinu v tom, že (jak se alespoň z práce zdá), textové sondy z Národní politiky z různých let zahrnovaly různý podíl článků ze sportovní rubriky. (Navíc se zdá, že sondy z Arijského boje sportovní články nezahrnovaly vůbec.) To se při hodnocení některých jevů ukázalo jako velmi problematické, proto autorka např. při zkoumání frekvence zkratk zkratky sportovních klubů nezapočítává. Domnívám se ale, že specifická jazyka sportovních zpráv mohla ovlivnit, resp. zkreslit i další výsledky (v neposlední řadě je problematický sám fakt, že někdy jevy z těchto článků započítávány jsou, někdy ne). Není mi proto jasné, proč nebyly tyto články rovnou vyloučeny z výzkumu, podobně jako inzerce či beletrie.
- Výběr jevů k analýze sice vychází z prostudované literatury, jeho konkrétní podobu ale nepovažuji za úplně šťastnou. Vyvolává totiž dojem, že se autorka zaměřila primárně na takové jevy, které lze snadno a rychle v textovém editoru automaticky vyhledat, aniž by bylo nutno přistoupit k vlastnímu hodnocení jednotlivých výskytů (jako např. u různých druhů uvozovek), a zároveň na jevy, které se nabízejí jako první (slova Vůdce, Žid, Říše apod.). To jsou ale zároveň jevy, u nichž lze stěží očekávat nějaká nová nebo překvapivá zjištění – fakt, že slovo Vůdce bude psáno po celou dobu protektorátu s velkým písmenem, asi nikoho příliš nepřekvapí. Je škoda, že autorka neinvestovala více času a intelektuálního úsilí do hodnocení méně předvídatelných jevů, jako např. hodnotících adjektiv, lživých eufemismů nebo ironických uvozovek (argument uvedený v práci, že ironické uvozovky nebylo možno zkoumat, protože korpus nebyl označován na stylový příznak ironie, považuji za irelevantní, protože korpus nebyl značován vůbec nijak).
- Užívání ironických uvozovek navíc autorka zmiňuje v abstraktu mezi výsledky své práce jako „časté“, v kapitole o výsledcích výzkumu jako oblast, „v níž se protektorátní období projevuje specificky příznačnou funkcí“, a to přesto, že v samotných výsledcích jejich užívání podrobně neanalyzuje a dokonce se ani neodvažuje odhadnout, jestli jde o desítky, či o stovky výskytů (s. 66). Nijak jejich frekvenci také nesrovnává s jinými korpusy. Domnívám se, že v takovém případě by pojednání o nich neměla do výsledků zařazovat, protože o jejich užívání nemůže říci nic moc přesnějšího, než říká dosavadní literatura.
- Autorka sice na začátku práce uvádí definice některých používaných pojmů, s jinými ale pracuje, aniž by je přesně definovala. Není např. zcela jasné, jaký je podle ní rozdíl mezi heslem a sloganem (příp. institucionalizovaným zvoláním a frází, např. s. 23, 29-30). Závažnější pak je, že z práce není vůbec jasné autorčino pojetí klíčových slov. Ačkoli jim je věnována poměrně rozsáhlá kapitola, nejsou zde definována, resp. jsou definována na různých místech různě: nejprve se o nich mluví jako o projevu sémantické devalvace (s.

25), pak je ale toto hledisko opouštěno a chápou se jako slova, jejichž frekvence je v porovnání s korpusem SYN2010 signifikantně vyšší (s. 80; autorka k tomu používá aplikaci K-words, ale zdaleka nevyužívá všechny její možnosti). Zvýšená frekvence výskytu ale nemusí nic nevypovídat o sémantické vyprázdňenosti.

- Konstatování o zvýšené frekvenci zkratk v protektorátní češtině oproti SYN2010 nepovažují za příliš přesvědčivé v situaci, když většinu autorkou nalezených zkratk tvoří zkratky čistě grafické a z iniciálových je zdaleka nejčastější zkratka ČTK, jíž bývá označen zdroj článků. Nemyslím totiž, že by užívání grafických zkratk a zkratky ČTK právě tímto způsobem bylo možno prohlásit za typický rys, jímž se totalitní jazyk liší od dnešní češtiny. Autorka sama je na příslušném místě výsledků poměrně opatrná ve formulacích, v abstraktu a v kapitolách Výsledky výzkumu a zejména Závěry a úkoly budoucího bádání ale už tak opatrná není a konstatování o zvýšené frekvenci zkratk koriguje mnohem méně nebo vůbec.
- Při parafrázování zjištění V. Klemperera o jazyce Třetí říše autorka někdy uvádí jen slova německá, někdy s připojeným českým překladem a někdy (nejčastěji) jen české ekvivalenty. Poslední možnost považují ve výkladu o německém lexiku za nevhodnou, protože čtenář neví, o kterém slovu se vlastně mluví (matoucí to je, zejména když je jako ekvivalent zvoleno slovo, které má v češtině jiný význam, např. *kasace místo vyhazov*, s. 31).
- Práce je sice poměrně rozsáhlá, mnohé informace se v ní ale několikrát opakují. Rušivé je to zejména ke konci práce, kdy jsou nejprve výsledky shrnuty po jednotlivých rovinách, pak znovu společně v kapitole Výsledky výzkumu, která ale jen opakuje závěry vyslovené v předchozích kapitolách, aniž by k nim něco doplnila či je uvedla do širších souvislostí. Tyto závěry jsou navíc opět zopakovány v bezprostředně následujících Závěrech, ani tady k nim ale není už skoro nic přidáno, čtenář tedy čte vlastně potřetí totéž.
- Není mi jasné, proč autorka za antonymum ke slovu *bolševický* považuje adjektivum *plutokratický*, když obě tato slova slouží k charakteristice nepřítele (byť pokaždé jiného), jsou tedy obě chápána negativně.
- Po jazykové, formulační a formální stránce práce vykazuje mnoho větších či menších nedostatků: Některá slova jsou užívána nepřesně (např. adjektivum *duchovní* ve významu *mentální*, s. 17; *rozkol* ve významu *rozdíl*, s. 18; *usměrněný* ve významu *umírněný*, s. 48) či v nevhodných spojeních (*přejmenovávání urbanonym*, s. 23; *Třetí říše nahlížela na jazykový obraz člověka jako na stroj*, s. 28; *nejčastěji frekventovaný*, s. 80; *vlastní jména místních názvů*, s. 88). Zavádějící jsou také formulace *Podle ní v totalitním jazyce dochází atrofii hesel a sloganů, sloužících k rituálním cílům, k vytrácení komunikativní funkce jazyka...*, s. 24, *...označení všech na pohřbu přítomných „Führerů“ jako SS*, s. 85, nebo *dokonce vznikaly německé ekvivalenty pro česká toponyma, která dříve neexistovala*, s. 88. Autorka velmi často používá sekundární předložky; výrazně nadužívány jsou zejména *s ohledem na* a *ohledně*, a to i tehdy, když by byla mnohem uzádnější nebo přesnější formulace jiná (např. *...protože se jedná o nejvýraznější spisovatelské osobnosti s ohledem na totalitní jazyk*, s. 18; *nabízí ... širší záběr ohledně totalitního jazyka*, s. 24; *Ve válečných letech se Třetí říše vyjadřovala ohledně válečné situace*, s. 28). Častěji, než je běžné, užívá také *jako* (např. *považují jako rys totalitního jazyka místo považují za rys...*, s. 25).
- V práci zůstaly, patně vlivem nedostatečné závěrečné korektury, věty obsahující nesprávné slovní tvary (např. *...s ohledem na vliv němčiny a nacistické ideologie (podrobněji zpracovanou V. Klempererem...*, s. 11; *Některé rysy totalitního jazyka jako první zachytily spisovatelé...*, s. 19; *Dalším, již u jiných autorů zmiňovaný rys...*, s. 23) nebo věty formálně neúplné (např. *D. Šlosar poznamenává o nebezpečí totalitního jazyka, spočívající v nutnosti používat některé pojmy v neoficiální komunikaci*, s. 25) či nevhodně formulované (např. *Základem nenávisti Židů byl rasismus*, s. 33). Ne všechny tyto nedostatky ale lze považovat za čistě formální omyly, např. *...používání různých hesel, jež jsou využívány...*, s. 11;). Někdy jsou nepravdě vyjadřovány významové vztahy v souvětí

(např. *P. Fidelius se zabýval totalitním jazykem především v komunistické éře, proto zde dochází k určitému rozkolu mezi nacismem a komunismem.* s. 18), někdy některá slova přebývají, a zatemňují tak smysl (např. *Náchylnost abstraktních výrazů k jejich zneužití...*, s. 27). Ne zcela ojediněle v textu chybějí interpunkční částky, nejčastěji, ale ne jenom, na konci vložené vedlejší věty (např. *Jak k tomuto zjištění došel ve svém článku bohužel neuvádí,* s. 23; *Již ve Slovníku jazyka českého, který vyšel v roce 1946 jsou zachycena první slova...*, s. 37). Na s. 79 je nesprávná tabulka.

- V práci se vyskytují i historické nepřesnosti či přímo omyly, např. Winston Churchill nikdy nebyl a nemohl být prezidentem Velké Británie (s. 17). Z typografického hlediska jí je možno vytknout ponechávání izolovaných posledních řádků odstavců na začátcích stran (vyskytují se i strany, které zahrnují pouze takovýto jediný řádek).
- Anglický abstrakt práce je z jazykového hlediska zcela nepřijatelný.

Práce Hany Hudečkové i pře uvedené nedostatky podle mého názoru splňuje požadavky kladené na diplomové práce. Proto ji doporučuji jako podklad k obhajobě a navrhuji ji hodnotit známkou *velmi dobře až dobře* podle průběhu obhajoby.

V Praze 8. září 2014

Mgr. Alena A. Fidlerová, Ph.D.